

Матвієнко Л.В.

Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

Панченко Г.О.

Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління
при Президентіві України

«ДІАХРОНІЧНІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МИКОЛАЇВЩИНИ»

В статті з історичної точки зору розглядається питання становлення територіально-адміністративної одиниці Миколаївщини та перспективи її розвитку. Крім того, порушується питання щодо необхідності проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні, враховуючи історичний досвід територіального влаштування Миколаївського регіону.

Ключові слова: Миколаївська область, територіально-адміністративна одиниця, територія, адміністративно-територіальний устрій, адміністративно-територіальний поділ

Ефективне розв'язання складних проблем в багатьох галузях науки залежить від стилю і напрямку наукового пізнання сучасності. Важливим в цьому сенсі виступає метод структуралізму, за допомогою якого виявляються закономірності, спільні для гуманітарних і природничих наук. У загальному вигляді структурний підхід аналізу явищ (в тому числі – суспільних) концентрує увагу на системі взаємозв'язків між окремими елементами досліджуваної множини, а не на конкретній природі окремих явищ [11, с.31].

В понятійному апараті структуралізму як методу наукового дослідження одне із чільних місць посідають поняття: діяхронія – історична послідовність, наступність у розвитку й еволюції явищ [1, с. 303], та синхронія – 1) точний збіг у часі двох або кількох явищ чи процесів; одночасність; 2) співіснування, збіг у часі елементів якої-небудь системи; метод дослідження співвідношень між елементами в гуманітарних і соціологічних науках.[1, с. 1318].

Синхронія, таким чином, це горизонтальний зріз досліджуваного явища, системи тощо (вісь одночасності), а діяхронія – їх вертикальний зріз (вісь послідовності).

Розгляд порушеного питання становлення Миколаївщини як адміністративно-територіальної одиниці в такій системі координат сприятиме всебічному аналізу історичних засад, сучасного стану та перспектив подальшого вдосконалення, заснованих на принципах взаємозв'язку та розвитку, органічно поєднаних між собою, сприятиме більш широкому та глибокому розумінню процесу.

Актуальність проблеми формування, становлення та ефективного функціонування окремих адміністративно-територіальних одиниць, що становлять основу цілісної системи адміністративно-територіального устрою країни в цілому, підтверджується також і низкою важливих нормативно-правових документів, в яких питання визначення та формування оптимальної територіальної основи України посідає чільне місце [8, 14].

В Україні нормативно-правові питання адміністративно-територіального устрою на даний час регулюються положеннями Конституції України (у першу чергу розділом IX), в якій зазначається, що адміністративно-територіальний поділ – це поділ території держави на певні частини з метою організації управління на місцях. Управління здійснюється органами

державної влади, які створюються в адміністративно-територіальних одиницях усіх рівнів – селах і селищах, районах, містах, областях, він формується на загальноукраїнському рівні з урахуванням економічних, соціальних, історичних та національних особливостей розвитку конкретних територій, специфіки розселення [8].

Безперечно, такі характеристики містять в собі всі без виключення регіони України, але хотілося б привернути увагу до історії Миколаївщини, яка посідає значне місце в територіально-адміністративному устрої нашої країни.

Сучасна Миколаївська область розташована на півдні України, в степовій зоні, в басейні нижньої течії річки Південний Буг.

Сьогодення краю пов'язане з природними процесами, що проходили на Землі в далекому минулому: територія краю була вкрита морями. У тектонічному відношенні територія Миколаївщини розташована в межах Українського кристалічного щита та Причорноморської западини. Кожному з цих геоструктурних елементів відповідають свої особливі поєднання корисних копалин. Клімат області помірно континентальний. Переважають чорноземні ґрунти. Миколаївщина за особливістю природних умов розташована у межах двох фізико-географічних зон – лісостепової і степової [19, с. 24].

В області налічується 120 річок, з яких 6 – середніх та велика – р. Південний Буг. На півдні область омивається водами Чорного моря.

Всі ці об'єктивні чинники стали причиною того, що Південь України став одним із перших заселених регіонів стародавньої ойкумени.

Завдяки сприятливим геокліматичним умовам територія майбутньої Миколаївщини завжди перебувала в центрі міграційних процесів давнього населення. Такою Миколаївщина залишається і сьогодні. Як окрема політико-адміністративна одиниця України Миколаївська область була утворена 22 вересня 1937 р [14, С. 858].

Площа області 24,6 тис км² (4,1% території України).

Обласний центр – м. Миколаїв.

Загальна чисельність населення області складає 1млн 168тис (2,6% всього населення України) [16].

Провідне місце Південного регіону в компактному поселенні визначило й переважну сконцентрованість населення. Усвідомлення специфіки їх розвитку, визначеної взаємопов'язаністю адміністративно-територіальних перевлаштувань та соціально-економічних змін Миколаївщини стане у нагоді сьогоденню в умовах ринкового спрямування сучасної Української держави.

Останнім часом проводиться активне вивчення питань, пов'язаних як з різними сферами життєдіяльності регіонів України, так і з адміністративно-територіальним реформуванням кожного з них [4, 5, 7, 9].

Дослідженням Миколаївщини, різним аспектам соціального, територіального, адміністративного, культурного, історичного життя регіону займалося багато науковців: Гаврилова І. В., Горбенко К.В., Горбуров К. Є., Гребенников В.Б., Лагута М. Д., Ласинська М. Ю., Мельник М.Ф., Сорока С.В., Токовенко О.С., Шитюк М. М., Шкварець В.П., Яцунська О.О. та інші [2, 3, 10, 18, 19, 20].

Не зважаючи на чисельні дослідження, безпосередньо присвячені специфіці виокремлення Миколаївщини як адміністративно-територіальних одиниць, нагальність розгляду історичного його аспекту спричинило подальші наукові розшуки, важливі у наукових студіюваннях та в практиці державного будівництва.

Тепер розглянемо діахронічні аспекти процесу формування Миколаївської області як регіональної одиниці адміністративно-територіального устрою України. Аналізуючи Миколаївську область як територіально-адміністративну одиницю, слід чітко визначити межі розташування зазначеної області. Як вже зазначалося, територія Миколаївської області розташована на півдні України, у басейні нижньої течії Південного Бугу. На заході вона

межує із Одеською, на півночі – з Кіровоградською, на сході – з Херсонською і Дніпропетровською областями.

Протягом історичного минулого територія сучасної Миколаївської області зазнавала різноманітних адміністративно-територіальних змін.

Науковці стверджують, що Південь України був заселений у праісторичні часи. Завдяки сприятливим геокліматичним умовам територія майбутньої Миколаївщини завжди перебувала в центрі міграційних процесів давнього населення. Причому, важливим є той факт, що в один і той самий історичний період територія майбутньої Миколаївської області була одночасно заселена як осілими, так і кочовими народами, при цьому ставши колискою автентичного населення – майбутніх слов'ян.

У I тис. до н.е. на цій території мешкали кіммерійці, скіфи та сармати.

Антична доба характеризується Великою грецькою колонізацією (VII-III ст. до н.е.). У I-V ст.. н.е. відбувається останнє Велике переселення народів, в результаті якого (до VIII ст..) на основі асимілятивних процесів сформувалося три гілки протослов'ян: анти, венеди та склавіни.

Анти заселяли Південь України, створивши протодержаву, яка розпалася у III ст. н.е. в результаті нашествия німецьких племен готів, що були розбиті азійськими племенами гунів (IV ст.).

Щодо особливостей територіального устрою стародавньої доби на Півдні України, слід зазначити наступне. У давній період (IV тис. до н.е. – I ст. н.е.) основною «адміністративною» одиницею було поселення – значні за площею території, заселені мешканцями, з притаманними їм певними особовостями, вираженими кам'яними забудовами, соціальним устроєм та культурними традиціями, що існували тривалий історичний період. Великі поселення укріплені валами і ровами археологи іменують городищами [6, с. 188].

Не можна оминати увагою факт існування на території сучасного Миколаєва унікального за своїм походженням адміністративного утворення – городища «Дикий Сад», яке є єдиною пам'яткою цього типу доби пізньої бронзи (к. XIII – п. X ст. до н.е.). Також були присутні у меншій кількості та значно менші за розмірами тимчасові (сезонні) поселення – стоянки. У більш пізній період історії (античність, середньовіччя) з'явилися міста. Місто – центр ремесла і торгівлі – виникало, здебільшого на основі великого городища [3, с. 7].

Історично ці території також становили єдність. З давньоруських часів вони входили в сферу геополітичного впливу київських князів. За свідченням літописця Нестора, у VII-VIII ст. з 14 племінних об'єднань (або союзів) 7 становили основу майбутнього українського народу, а бужани (уличі та тиверці) – проживали на нашій території.

У середині XIV ст. більшість земель сучасної України входить до складу Великого князівства Литовського, кордон якого проходив і через територію сучасної Миколаївської області зокрема.

Протягом XVI-XVII ст. Південь України (в тому числі – і територія сучасної Миколаївщини) був майже незаселеним, в той час як переважна частина України стала складовою Речі Посполитої.

Взагалі, період розвитку України середини XIV-XVII ст. характеризується науковцями як бездержавний, тому в адміністративному відношенні поділ територій регулювався законодавствами Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, а тому майже вся територія України сприймалась як адміністративна одиниця зазначених держав, і питання про внутрішній поділ Українських земель не порушувався [12, с. 161].

Хоча вже із середини XVII ст. і до кінця XVIII ст. – період існування Гетьманщини – почали визначитися самостійні, адміністративні одиниці: полки, сотні, курені, що і стало основою для подальшого поступального розвитку адміністративно-територіального поділу як України в цілому, так і Миколаївщини зокрема [6, с. 187].

У результаті занепаду Гетьманщини територія Півдня України потрапляє під цілковиту владу Російської імперії, що спричинило нову хвилю адміністративно-територіальних змін. А саме: у 1764 р. створена Новоросійська губернія, яка у 1802 р. була поділена на три: Миколаївську, Катеринославську та Таврійську. Миколаївська губернія, в свою чергу, складалася із 4 повітів. За наказом від 15 травня 1803 р. вона була названа Херсонською. Всі населенні пункти теперішньої Миколаївської області до 1920 р. входили до складу Херсонської губернії. Всеукрревром 28 січня 1920 р. прийняв постанову про розподіл Херсонської губернії. Центром губернії – став м. Миколаїв [12, с. 161]. Миколаївська губернія існувала до весни 1923 р.

На підставі декрету ВЦВК на засіданні від 7 березня 1923 р. колишній Миколаївський повіт отримав назву округу і увійшов до складу Одеської губернії з центром у м. Одесі. Протягом 1923-1930 рр. територія Миколаївської області ділилася між Миколаївським, Первомайським, Одеським і Херсонським округами. У 1930 р. була проведена нова адміністративно-територіальна реформа. Із 15 вересня 1930 р. на території України були ліквідовані округи. У 1932-1937 рр. Миколаївська область увійшла до складу Одеської [13; 15].

Обласний поділ в Україні був започаткований в Україні адміністративною реформою 1932 р., коли згідно з Постановою ВУЦВК і РНК УССР, були утворені Харківська, Київська, Вінницька, Дніпропетровська, Одеська, Донецька, Чернігівська області. У подальшому відбувалися певні зміни в обласному поділі республіки.

22 вересня 1937 р. Одеська область була поділена на Одеську і Миколаївську.

З 1954 р. Миколаївська область існує в сучасних межах. Вона включає: 19 адміністративних районів, 9 міст, 17 селищ міського типу і 908 сільських населених пунктів [2, с. 39].

Всі перераховані вище історичні факти є загальновідомими, але вони є підтвердженням того, що народи, які перебували на даній території протягом тривалого хронологічного періоду, безперечно, вплинули на формування економічного, соціального історичного, національного базису нашого краю, що дає безперечні підстави для ствердження особливості Миколаївщини як автентичної адміністративно-територіальної одиниці із обґрунтованими перспективами розвитку в майбутньому.

Безперечно, успішне та послідовне унормування територіально-адміністративного устрою сприятиме більш ефективній реалізації Україною політики європейської інтеграції, подальшому розвитку держави загалом.

Ці перетворення повинні базуватися послідовній адміністративно-територіальній реформі, про необхідність якої вже не перший рік наголошують як науковці, так управлінці-практики, зазначаючи, що слід чітко розмежовувати поняття «адміністративно-територіальні перетворення» та адміністративно-територіальний устрій». Це розмежування полягає в тому, що адміністративно-територіальні перетворення не зачіпають, як правило, питання територіального устрою, який спираючись на природну характеристику території, її розміри, конфігурацію, є територіальним розподілом населення (населені і міжнаселені території, міста, які виступають опорними каркасами території, сільські населені пункти та ін.). Він об'єктивований кліматом, розподілом ґрунтів, природних ресурсів, орографією та іншими чинниками. Реформування територіального устрою вимагає меншою мірою декількох десятиліть, у той час як процес природного (стихійного) формування займає, як правило, століття.

Отже, на тлі формування в Україні політичної нації сучасного європейського зразка та зростання інтересу до критичного аналізу вітчизняної історії посилену увагу привертає історична ретроспектива формування й становлення окремих територіально-адміністративних одиниць, які в розвитку своєму поєднали як загальні риси, притаманні багатьом відповідним адміністративно-територіальним одиницям України, так і унікальні,

що стосуються лише певної конкретної території. Це стосується географічного розташування, природно-кліматичних умов, демографічної ситуації тощо.

Джерела та література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
2. Гаврилова І. В. З історії краєзнавства Миколаївщини (1944-1960 рр.) / І. В. Гаврилова // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження : VI Миколаївська обласна конференція. – Миколаїв, 2006. – С. 38–40
3. Гребенников В.Б., Горбенко К.В. Поселения, грунтовые могильники и клады эпохи бронзы на территории Николаевской области (археологическая карта) / В.Б. Гребенников, К.В. Горбенко. – Николаев: ННУ имени В.А. Сухомлинского, 2010. – с.6-7.
4. Грицак В.М. Конституційно-правові поняття «державний устрій» та «територіальний устрій» і застосування їх у юридичній науці / В.М. Грицак // Віче. – 2010 – № 7. – С. 8-10.
5. Грицак В.М. Політико-територіальний та адміністративно-територіальний устрій держави: проблема співвідношення понять [Електронний ресурс] / В.М.Грицак // Європейські перспективи. – № 1, Ч. 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evp/2011_1_2/Hrytsak.pdf
6. Бунятян К.П. Давнє населення України: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1999. – С. 186-189.
7. Іжа М. М. Територія як важливий елемент процесу державотворення [Текст] / М. М. Іжа // Держава і право: Збірник наукових праць. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – Вип. 51. – С. 714-719
8. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30 – Ст. 141.
9. Кучабський О. Г. Адміністративно-територіальна організація України: теорія, методологія, механізми становлення: монографія [Текст] / О. Г. Кучабський. – Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 316 с.
10. Ласинська М. Ю. Історична творчість і наукова спадщина миколаївських істориків-краєзнавців першої половини ХХ ст. / М. Ю. Ласинська // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження : VII Миколаївська обласна конференція. – Миколаїв, 2004. – С. 41–44.
11. Повторєва С. Міждисциплінарні можливості структуралізму і пост структуралізму /С. Повторєва // На шляху до синтезу філософії, релігії і науки: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 10-11 квітня 2009 р. – Львів, Вид-во Нац. Ун-ту «Львівська політехніка», 2009. – 176 с.
12. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. Т.2. Від середини XVII століття до 1923 року. – 3-тє вид. – К.: Либідь, 1995. – с. 161-162.
13. Про адміністративно-територіальний поділ УСРР та про спрощення Радянського апарату: Постанова ВУЦВК від 25.10.1922 // Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. – 1922. – №45.
14. Про затвердження Положення про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 12 березня 1981 року // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1981. – №12. – Ст. 79.
15. Про новий адміністративно-територіальний поділ України: Постанова ВУЦВК // Збірник узаконень та розпоряджень Робоче-селянського Уряду України. – 1923. – №45.

16. Реабілітовані історією: у 27 томах. – Книга 1: Миколаївська область. – Київ-Миколаїв: Світогляд, 2005. – С. 857-861.
17. Соціально-економічне становище Миколаївської області за січень 2014 року / Головне управління статистики у Миколаївській області, 2014: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/main.htm>
18. Шкварець В. П. Миколаївці: визначні історики і краєзнавці минулого В.П. Шкварець. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 160 с.
19. Шкварець В.П., Мельник М.Ф. Історія рідного краю. Миколаївщина: Навчальний посібник / В.П. Шкварець, М.Ф. Мельник. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили; Одеса: ТОВ Від, 2003. – 280 с.
20. Яцунська О.О. Миколаїв від перебудови до незалежності: історико-політичний аналіз: підручник для студентів вищих навчальних закладів / О.О. Яцунська. – Миколаїв, 2007. – С. 5-9.

Matvienko L.V.

National University of Shipbuilding by Admiral Makarov,

Panchenko G.O.

Odesa Regional Institute of State Administration National Academy of State Administration

of President of Ukraine

"Diachronic Aspects of ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL Creation and DEVELOPMENT of Mykolaiv Region".

In the article the question of becoming of territorial administrative unit of Mykolaiv area and prospect of its development is examined from the historical point of view. In addition, a question is affected in relation to the necessity of conducting of administrative-territorial reform for Ukraine, taking into account historical experience of the territorial arranging of the Mykolaiv region.

Keywords: Mykolaiv area, territorial administrative unit, territory, administrative-territorial device, administrative-territorial division